

"לא נפסיק לכתוב" - מעט ילדים.

ירדנה הדס

א. מבוא

במכתבה, מיום 24.5.93, כותבת הסופרת ימימה אבידר-טשרנוביץ אל הילדים ב"מרכז ימימה" (שקיבלו פרסים על כתיבתם במסגרת התחרות הארצית בכתיבה יצירתית):

"... יכולה אני לעוץ לכותבים הרבים שיבואו בעתיד כמה וכמה עצות מעשיות גם אני-כמוכם- התחלתי לכתוב בגיל צעיר וחשבתי, לאחר שהדפיסו את האגדה הראשונה שלי, שאני כבר סופרת! אז תדעו, ילדים יקרים, שאין ילדים סופרים. סופר, גם אם הוא מתחיל לכתוב בגיל צעיר, צריך, כאותו צמח, להכות שרשים בחיים, להתגבר, לספוג את החיים - ורק אחר כך להעלות על הכתב את אשר הוא ספג..."

ולהלן היא מוסיפה: "...ואתם, ילדים יקרים, מיד חשים מתי כותב הסופר את האמת שבלבו ומתי הוא כותב מתוך השרוול. יש סופרים (לצערי הרב) שיש להם שרוול ארוך ומשם הם מוצאים את סיפוריהם, ובשעת מעשה הם אומרים: "אלו הם ילדים, הם לא ירגישו שהסיפור הזה הוא מהשרוול". אז תדעו ילדים יקרים, שהסיפור צריך לצאת מליבו של הסופר ולא מהשרוול שלו, ואז הוא יהיה אמיתי, ואתם תאמינו לסופר ולכתוב על גבי הדפים. המשיכו לכתוב ואנא, שמרו על המחברת שבה אתם כותבים - לעצמכם בבחינת: סוד שלכם... כתבו מתוך הלב וכיון שעכשיו נוהגים לשאת סיסמאות, הבה ונכתוב באותיות גדולות: "הלאה השרוול - יחי הלב. זהו מכתב חביב אשר ספוגים בו עקרונות חשובים: והדמיון של כל כותב וכותבת".

1. אין ילד סופר. הספרות זקוקה להבשלה ולבשלות.
2. כחו של ילד בזיהוי מידי ואינסטנקטיבי של האמת הספרותית (או של העדרה) בספרים המוגשים לו.
3. אין להשלים עם הזלזול, שכמה מן הכותבים נוהגים בטעמים של ילדים.
4. אמתו של סיפור תלויה וקשורה בכך שיצא מן הלב.
5. על הכותב להמנע משליפת דברים והגשתם המיידית.
6. הלב והדמיון הם נקודות המוצא הלגטימיות בכל הספור הטוב.

ב. חיבה כנגד חובה

הלמידה מנסיונם של מורים לכתיבה יצירתית חשובה ביותר, שכן, שונה כתיבה זו מן הכתיבה החובתית (לעשות שעורים, לכתוב חיבור). הכתיבה, לדידם של ילדי החוגים לכתיבה יצירתית ויוצרת היא תענוג, פורקן, מעשה בריאה יש מאין. מעין שעשוע מענג ומפעיל - שבו ובאמצעותו מגלה הילד את עצמו - ואת כוחו "על נחיצותו של הדחף לכתוב אין כל ויכוח. אך כנגדו עומדת לא פעם הרתיעה מן ההיחשפות, הביישנות.

דומה, שהנכונות להיחשף, אינה התנאי העיקרי והיחיד לכתיבה. נהפוך הוא. בשירים ארספואטיים רבים מתוודים כותבים דגולים על הקושי שהחשיפות גורמת להם: וואללי לי שהייתי איסטיא בלגינתכם, אומר ביאליק, בשירו "שחה נפשי לעפר".

ילדים רבים, לאחר ש"חצו את הרוביקון" ושירים כבר כתוב על גבי הדף, מבקשים ממורם או ממורתם לקרא אותו במקומם לפני הקבוצה (ילדה אחת אמרה לי: "די שכתבתי את השיר. לפחות שישמעו אותך ולא אותי"...), כאילו הקריאה הקולית עצמה היא שלב נוסף בהתערטלות, שראשיתה בעצם גלויים של רחשי הלב הכמוסים והעלאתם על הכתב.

מעניינת ביותר עדותו של המשורר רוני סומק, שהוא אף מורה לעברית בבית-ספר תיכון. בראיון עמו (דור עלגי?, "זמן תל-אביב", עמ' 59, 21.5.93) הוא נשאל ע"י העתונאית (אורה אבני). האם יש הבדל בין איך שהם הילדים מדברים לאיך שהם כותבים. על כך השיב "בוודאי, בכתיבה הם הרבה יותר אינטימיים ומורכבים".

האינטימיות מתבטאת בגילוייה - ועוד יותר בכיסויה. ילדה, שדודה נפל, ושמעולם לא דברה על כך בחוג משפחתה, כתבה בשיר, שנושאו "ליד המדורה" - למחרת לג' בעומר - "ראיתי אותו בלהבות. והן מרקדות!".

היא לא פירשה את מי ראתה, וסירבה לפרש גם כשנשאלה על-ידי חברה, שאהבו את השיר, מדוע אמרה את הסיפא של השיר ביותר משמץ כעס. הילדה (שהיא בת 8.5) לא למדה מעולם תורת-השירה, אף אינה יודעת שהשירה במיטבה משמרת את הזכות להיות מערכת של פערים - כשהקורא ימלא מתוך לבו ובתיאום עם השיר כולו - וסטיות, שהקורא יפענח לליבו ומתוך אותו תיאום ממש.

האינטימיות והמורכבות, שעליהם דבר סומק, מתבטאים לא רק בשירים הנולדים מתוך כאב גדול או שמחה פתאומית, אלא גם בשירתם הארספואטית של הילדים.

בשירו של רגב בן העשר, שהוא בעקרו שובב-מתחכם (רגב תמיד עמד על המשמר מפני השתפכות יתר, שכן היה בן יחיד בקבוצת בנות בסדנה שלנו (אשתקד), הוא משווה את השיר לחיות-המחמד שבביתו ובחצרו, ואף לאוצר (המשמח את מוצאיו) ומתוך הלאו שלו מופיע ומשתלש הכן: יש להשקיע הרבה בחיות מחמד, הדורשות טיפול, שמירה וחיבה. יש להשקיע הרבה בחיפוש-אוצרות. אך בשיר - משקיעים המון, המון, המון!!! ניצן דרור עומדת על עצמאותה של הכתיבה, על כבודה. כשמדובר בכתיבה חופשית, היא מזהירה אותנו: "בלי הערה! בלי גערה! זוהי כתיבה!"

ודקלה בת העשר מדברת על הספונטאנית שבשירה:

להלן פתיחת שירה "איך שיר נולד?"

"שיר נולד בלי כל התראה.

הוא בא פתאום בהפתעה.

מן הראש הוא יוצא -

ואת מקומו על הרף מוצא..."

לעתים מובעת מחאה או מרירות באמצעות היגד קצר שיש להתייחס אליו.

רוני סומך, באותו ראיון שהזכרנו, מספר:

"לפני כמה שנים הפסידה הפועל תל-אביב במשחק נגד יהוד. מבקיע השער היה שלום רוקבן. כשנכנסתי לכתה, ראיתי על הלוח את הכותרת 'הבאנו שלום עליכם'. בעיני הציון בהבעה של אותו תלמיד שכתב זאת השתפר לאין ערך באותו רגע".

המפגש-המשחק בין השם הפרטי של מ. שניצח את קבוצתם האהובה של הילדים לבין המושג שלום יצר אירוניה מיוחדת פנימה. המורה התייחס נכונה אל הכיתוב שעל גבי הלוח... וכמה חשוב הכבוד, שבהתייחסותו להתבטאות קצרה בכתה, לגבי הכותב ולכל הילדים בכיתה!.

ג. במעגלות הלמידה

ובכל אופן - ולמרות כל אשר אמרנו, ואולי יחד עם כל אלה - ובצדס, קיימת גם תורת החבור הלימודי, המוזמן, המסכם, המאמר בניצניו. ועליה אין המורה לכתובה יצירתית - שהוא, פעמים רבות אדם יוצר בעצמו, רשאי לפסוח כליל. הוא עצמו, במסגרת הדיונים, חייב לחזק את ידע השימוש בלשון לצורך כתיבה.

הדברות, המחייבים את הכותב חבור לימודי, מוזמן, מחייבים גם אותו את כל הדברות האלה, שנוסחו בידי כותבי ספרי לימוד מסוג "כיצד אכתוב חיבור" (מאת שמחה נהיר), למשל, רצוי שידע ויפנים.

- צמצם את הנושא
- ספר על עניין אחד בלבד
- עשה טיוטתך קבע!
- שפר את משפטיך.

-נצל את אוצר לשונך
-תן שם יפה לחיבוריך.
-עקור שיבושים מלשונך.
-ובעיקר: הבט אל לבבך - וכתוב!

כל אלה - מיומנויות חשובות הן. לכשרוכש אותן הילד, הכותב הצעיר, יוכל להרשות לעצמו למרוד בהן ולשלב סטיות מכוונות בכתיבתו. אלתרמן טבע בטבע לשון בשירו "קרן הפוך", הוא אמר (על נערה רבת-חן, אך הדבר תקף אף ביחס לכתיבה אישית על חינה המיוחד: "כיוצאת מכללי הדקדוק גם מורדת בו וגם משתייכת") כדי למרוד בכללי הדקדוק ובחוקיו, צריך אדם להכירם ולהפנימם. כשכתב אלתרמן "אל לב הזמר נשברה העט" בשירו "אגרת", בודאי ידע, שעט הוא ממין זכר. ובכל זאת, השיר ציוה עליו לשייכו למין נקבה דווקא.

על כן חייבות דרכי הלמידה בסדנה - לדעתי - להיות מגוונות. הכתיבה יכולה לבוא בעקבות גרוי חזותי (תמונה, צמח בשדה, סרט), גרוי קולי (מוסיקה, רעשים), גורם מזמן כלשהו, הכרות עם יצירות מופת מכל תחום ספרותי שהוא.

אני ממליצה ביותר על קריאת טקסטים דרמטיים (מחזות), שמעצם אפיים הם חפים מתאוריו של "אני מספר" כלשהו. פרט להוראות הבמאי, קיימות בהם רק הרפליקות, והילד, המאזין לקולות, ממלא פערים רבים בעת הקריאה. הוא חייב ל"היכנס לעורן" של הדמויות. הוא מגלה בכוחות עצמו את אופין ואת המוטיבציות שלהן. הוא מסוגל לתארן אחר-כך באורח עצמאי, ולהפיח בהן חיים שהוא נותן להן, דוגמת השחקן. הוא גם יכול "לחבר" להן טקסטים. ניסיתי דרך זו באמצעות התסריט של "הצפור הכחולה" של מוריס בטרלייק. והילדים העשירו בכוחות עצמם - ומתוך רצונם החפשי - את דמויות הסבא והסבתא, החתול והכלב, המים והאש.

דומה שאין גם צורך להוסיף, כי לכתיבה ערך תיראפוטי, משחרר - וטמון בה יסוד אדיר של הנאה. ארועים כגון השתתפות בתחרויות כתיבה, פרסום בעתוני ילדים, או ובעיקר, עריכת חוברת מסכמת לעבודה השנתית של הסדנה - כשכל החבורה עוסקת בבעיות עריכה, הערכה הגחה וכיוצא בהן - מוסיפות הרבה טעם לעבודה, ומזכירות לילדים לא פחעם כי אין קצורי-דרך אל הכתיבה הטובה. "הלאה השרוול!" כדברי יקירתנו ימימה אבידר.

ביבליוגרפיה (מבחר)

לקטי יצירות ילדים כגון:

1. "מה שהראש מגלה ליד" חוגי הנוער אחר המדע והאומנות. מכללת בית-ברל. חוג הכתיבה היצירתית. תשמ"ז.
2. "דרך השיר" (1991), "פרי עט" (1992) "לא נפסיק לשיר" (1993) - החוג לכתיבה יוצרת, מועצת פועלי גבעתיים בית שרת, בהנחיית יהדס.
3. "ילדים מספרים על שכונתם". הועד הפועל. מחלקת השכונות, 1981.

מאמרים וכתבות בעתונות, כגון:

1. "דור עילג"? מאת אורנה אבני. (במדור "שנות בית-הספר" "זמן תל אביב", עמ' 21. 5. 93. 59.

ספרי לימוד בתחומים קרובים: כגון:

1. גבריאלי, נחום. "פה דובר". אוצר המורה. 1966. (חלקים מפרק ז'-הדימוי, הפתקים וכו' והטיפול בהם).
2. נהיר, שמחה. "כיצד אכתוב חיבור" הוצאת ביה"ס הריאלי בחיפה, תשכ"ז, 1967.

ספרים לילדים ולנוער (ספרות יפה). העוסקת בכתיבה בנושא:

1. קלירי, בברלי, "מר הנשו היקר". (פרשת קשרים בין ילד לסופר. וכיצד הנ"ל משפיע על כתיבתו של הילד).
2. קניוק, יורם: "איוב, חלוק נחל והפיל" (הקטעים, בהם מתייחס גבור הספר לכתיבתו שלו).
3. פרנק, אנה: "יומנה של אנה פראנק".

הערה:

מכתבה של ימימה אבידר לכותבים הצעירים מצוי לרשות המעוניינים באוסף מרכז-ימימה, בית-ברל.